

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

на правах рукопису

БЕВЗ ТЕТЯНА АНАТОЛІІВНА

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЗА ДОБИ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

(березень 1917р. - квітень 1918р.)

07.00.01 - ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

АВТОРЕФЕРАТ

ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО
СТУПЕНЯ КАНДИДАТА ІСТОРИЧНИХ НАУК

КИЇВ - 1995

00519440 (N)

Звітної історії України
Київського університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник – доктор історичних наук,
професор Мусієнко В. В.

Офіційні опоненти – доктор історичних наук,
заслужений діяч науки і техніки України,
Дмитрієнко М. Ф.

кандидат історичних наук,
доцент Іванцова І. В.

Провідна організація – Український державний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова

Захист відбудеться 25 грудня 1995 року о 12
годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 01. 01. 32. в
Київському університеті імені Тараса Шевченка. (252017, м. Київ
-17, вул. Володимирська, 60, ауд. 349)

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
Київського університету (вул. Володимирська, 58).

Автореферат розіслано 24 листопада 1995 року

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

О. І. Божко

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, а також додатків.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ. Віковична боротьба українського народу за свою національну державність позначена злетани і падіннями, переногани і поразками. Проте, волелюбний народ знову і знову, підіймався на боротьбу за створення своєї незалежної держави.

Вся історія боротьби українського народу за свою державність ще й досі недостатньо вивчена, хоча вона завжди була об'єктом найгостріших суперечок, нерідко діанетрально протилежних, взаєновиключних підходів і оцінок, полен, де схредувались і ланались не лише наукові списи, а й людські долі.

У сучасних умовах пошуку шляхів прогресивного розвитку Української держави значної ваги набувають історичні аргументи, уроки досвіду минулого, передовсім такого справді перелонного етапу, як 1917-1918рр. Адже саме з цієї доби пов'язує наші роки змістова подібність - у пошуках форми і засобів формування української державності, відчайдушних спробах зрушити з місця побудову цивілізованого Громадянського суспільства, навіть, у суперництві та суперечливості рухів суспільного прогресу.

Є ще одна спільна риса в процесі формування Української держави тоді і тепер - це політичні рішення, які приймаються поспіхом і часто вимушено, більш під тиском привнесеної ззовні кон'юнктури, ніж від усвідомлення потреб і особливостей розвитку власної української державності. Аналіз цього досвіду і використання його уроків становлять на сьогодні надзвичайну актуальність.

Найсприятливіші умови для реалізації ідеї творення національної держави з'явилися в зв'язку з розпадом Російської імперії в лютому 1917 року. Використавши свій шанс, свідомою частиною української інтелігенції вступила на шлях боротьби за втілення ідеї української державності.

Саме в ці буремні дні національного розвою, 4-го березня 1917р., інтелігенція створює громадську організацію - Українську Центральну Раду, на яку історична доля поклала надзвичайної ваги завдання - очолити національно-визвольний рух і довести його до логічного завершення, до відродження Української держави. Свою державотворчу місію центральна Рада виконувала в складних умовах непередбаченого розвитку подій, в країні зруйнованої економіки і хаосу, в боротьбі з великодержавним шовіністичним натиском Тимчасового уряду, а пізніше в боротьбі з Радою Народних Комісарів.

За цих надзвичайно складних обставин Центральна Рада проходить шлях від ніської громадської організації до найвищого державного органу Української Народної Республіки. На цьому незвіданому шляху державотворення, починаючи від I-го Універсалу до Конституції УНР, Центральною Радою було розроблено і прийнято велику кількість законодавчих актів і законів, які ввійшли в історію як перший досвід побудови Української держави в ХХ столітті.

Державотворчі акти Центральної Ради дають нам змогу, з одного боку, взяти на озброєння історичний досвід державотворення, що його полишили нам творці правничих засад національного громадського суспільства. Їхня висока правова культура, ерудованість і освіченість забезпечили не тільки прогресивний демократичний зміст законодавчих актів, а й

багато в чону їх історично-випереджуючий характер.

З іншого боку, ці документи дають нам матеріал для розуміння здобутків і прорахунків минулого, а також вони уроки і пересторога в нинішньому складному процесі державотворення, становленні демократичного правового суспільства. Будучи сьогодні Українську незалежну державу, ми не тільки віддасмо належне своїм великим попередникам. У досвіді Української Народної Республіки маємо історичну спробу формування української державності в сучасному її розумінні. Її уроки набувають для нас особливої актуальності. Без поглибленого вивчення історії державницької спадщини України розуміння багатьох сучасних процесів може виявитись позбавленим історичного ґрунту, наступності і наукового осмислення.

Враховуючи всі позитивні аспекти доби Центральної Ради, все ж, слід зауважити, що творення нового супроводжувалося хибани та помилками, які в кінцевому результаті призвели до загибелі УНР. Головними серед них були непослідовність і нерішучість в державотворчій політиці Центральної Ради, внаслідок чого звужувалась її соціальна база.

В цілому, і позитивний, і негативний досвід діяльності Центральної Ради заслуговує глибокого вивчення і всебічного аналізу. Однак, державотворча політика Центральної Ради як нерозривний процес, так і окремі її законодавчі акти ще й досі не проаналізовані належним чином.

Все означене і становить актуальність обраної теми даного дослідження.

ОБ'ЄКТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ є Українська держава доби Центральної Ради.

ПРЕДМЕТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ є процес формування Української

держави доби Центральної Ради, оскільки вивчення досвіду державотворення має суттєве значення для сьогодення.

ХРОНОЛОГІЧНІ РАМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ охоплюють період діяльності Центральної Ради з 4-го березня 1917р. по 29-е квітня 1918р.

СТУПІНЬ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ. Проблема державотворчої політики почала досліджуватись ще в ході її творення. В процесі формування держави її творці і їхні політичні опоненти висловлювали відповідне ставлення до неї. З одного боку, ідея державності обґрунтовувалася її творцями М.Грушевським, В.Винниченком, Н.Григорієвим, Д.Дорошенком, М.Ковалевським, М.Шапавалом, О.Шульґінін, П.Христюком та іншими і в гострій дискусії відстоювалась як єдино правильний напрямок відродження української державності. З іншого боку, ця політика і законотворча діяльність піддавалась критиці опонентами з табору українських самостійників-соціалістів та соціал-демократів (більшовиків), які також були на різних платформах стосовно української державності. В той час і були закладені основи двох протилежних тенденцій в оцінці державотворчої політики Центральної Ради. В подальші роки в процесі створення Радянської держави вони здобули чіткі грані і оформились в дві ідеологічні концепції. Перша з них підходила до оцінки Центральної Ради як буржуазно-націоналістичної, а друга - ідеалізувала Центральну Раду і її виконавчий орган, не помічаючи принципових помилок, яких та допускала.

Свої витоки історіографія діаспори бере з праць діячів Центральної Ради, їх спогадів, виданих за кордоном. В першу чергу, слід назвати, роботи М.Грушевського, В.Винниченка,

Н. Григорієва, О. Шульгина, М. Шаповала.¹ Перераховуючи всіх в одному ряду, автор далекий від думки ставити знак рівності між ними. Кожна з робіт різниться не лише тематикою, а й своєю глибиною і різноплановістю, джерельною базою і спрямованістю.

На особливу увагу заслуговують роботи відомого історика, одного з творців Української держави М. Грушевського. Його твори з проблем державності містять чинало цінних ідей, які сьогодні не втратили своєї актуальності.² До їх вивчення звертались і звертаються представники різних галузей знань, прагнучи з'ясувати погляди вченого і політика з корінних питань українських національно-визвольних змагань. До таких належить і проблема української державності в 1917-1918рр. Стосовно поглядів М. Грушевського на державність, слід зазначити, що він був переконаним автономістом-федералістом. Щодо еволюції його поглядів з березня 1917 по квітень 1918рр., то його перехід на позиції самостійництва був вимушений під тиском обставин як зовнішнього, так і внутрішнього характеру.

Далеко не однозначною була позиція і голови уряду В. Винниченка. Зважаючи на непослідовність його поглядів, варто підкреслити, що він в своїй роботі "Відродження нації" зробив спробу проаналізувати державотворчу політику під кутом зору своєї участі в її роботі і власноручної підготовки значної

¹ Грушевський М. Українська Центральна Рада і її Універсали, Перший і другий. - К., 1918; Винниченко В. Відродження нації. Ч. I-IV. - Київ - Відень, 1920; Григорієв Н. Українська боротьба за державу в роках 1917-1920. Чому українці не вдержали своєї держави? - Скрантон, 1934; Шульгин О. Політика Сдержавне будівництво України і міжнародні справи. Статті, промови, документи. - К., 1918; Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. - Прага, 1927.

² Грушевський М. На порозі нової України. Гадки і мрії. - К., 1918; Його ж. Хто такі українці і чого вони хочуть? - К., 1991; Його ж. Україна окренішна // Літературно-науковий вісник. - 1919. - Ч. I. - С. 10-11.

кількості документів, в тому числі Універсалів.

Окрім М. Грушевського та В. Винниченка проблемами державності доби Центральної Ради займалися Д. Дорошенко та П. Христяк.³ Вони аналізують події в їх хронологічному розвитку, а також висвітлюють процес формування української державності. Однак, роботи цих авторів написані з позиції різних концепцій. Д. Дорошенко був прихильником державницької концепції, а П. Христяк подав свою історію визвольних змагань з позиції соціал-революціонерів.

Другий блок наукових праць з проблем української державності доби Центральної Ради, що видані за кордоном, складають узагальнюючі тематичні дослідження. Це, насамперед, "Велика українська революція (матеріали до відновлення української державності)" (Нью-Йорк, 1971), "Історія української влади 1917 - 1919рр." (Відень, 1920), "Позиції українського визвольного руху. Матеріали з різних земель до питання боротьби за Українську державу" (Мюнхен, 1948), "Устрій української держави. Проекти Конституція УНР" (Львів, 1920) та інші. Багато істориків присвятили свої роботи обґрунтуванню концепції української державності на основі дослідження економічного, політичного і культурного розвитку України. Це роботи К. Кононенка, І. Крилова, В. Левинського, В. Мазуренка, Ю. Макарова, М. Мандрики, О. Назарука, З. Стефаніва, П. Феденка, О. Юрченка.⁴

³ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923рр. Т. I. Доба Центральної Ради. - Ужгород, 1932; Христяк П. Замітки і матеріали до історії Української революції. - Київ-Відень, 1921.

⁴ Кононенко К. Україна і Росія. Соціально-економічні підстави української національної ідеї 1917-1960рр. - Мюнхен, 1965; Крилов І. Система освіти в Україні (1917 - 1930рр.) Досліди і матеріали. - Мюнхен, 1956; Левинський В. Народність і держава.

Значний внесок в дослідження історії Центральної Ради в цілому і української державності зокрема внесли І. Мазепа та П. Мірчук,⁵ які з достатньою обґрунтованістю показали складні і суперечливі процеси в її розвитку. Нетрадиційний підхід у висвітленні діяльності Центральної Ради знаходимо в роботах І. Мазепенця, М. Стахів, С. Терлецького.⁶ Вони концентрують увагу на політичній боротьбі в Центральній Раді, її досягненнях і прорачунах.

Серед робіт, які яскраво проводять політичні погляди їх авторів, слід назвати роботу Р. Млиновецького "Нариси з історії визвольних змагань 1917-1918рр.". Узагальнюючи погляди крайніх правих в українській політиці того часу, ця робота докорінно відрізняється від усіх робіт, що названі вище. Тільки неупереджений підхід до вивчення цієї праці може дати їй об'єктивну оцінку.

В цілому, підсумовуючи огляд історіографії істориків українського зарубіжжя, варто зазначити, що вони завжди приділяли велику увагу дослідженню проблеми української

- Київ - Відень, 1925; Мазуренко В. Економічна самостійність в числах. - Київ - Відень, 1921; Макаров Ю. Что нужно знать об Украине. Сборник исторических очерков и статей. - Буэнос-Айрес, 1939; Мандрика М. Зовнішні обставини боротьби за українську державність. - Б.н., Б.р.; Назарук О. Формальні проблеми української державності (герб, монетна одиниця, військовий однострій, стяги). - Б.н., Б.р.; Стефанів З. Українські збройні сили (1917 - 1921рр.). - Б.н., 1947; Феденко П. Український рух у ХХ столітті. - Лондон, 1959; Юрченко О. Українсько-російські стосунки після 1917 року в правовому аспекті. - Мюнхен, 1971.

⁵ Мазепа І. Україна в огні і бурі революції. - Прага, 1930; Мірчук П. Від другого до четвертого Універсалу. - Торонто, 1953.

⁶ Мазепенець І. Правда про наше минуле що її затаювали більшовики в історії СРСР і УРСР. - Рівне-Київ, 1942; Стахів М. Українські політичні партії у соціологічному насвітленні. - Нью-Йорк - Детройт - Скрантон, 1954; Терлецький С. Визвольна боротьба українського народу. - Львів, 1941.

державності. Про це крін наукових робіт свідчать збірники документів, а також узагальнюючі матеріали, зібрані в "Енциклопедії українознавства", як в тематичній, так і в словникової частині".

Окремі аспекти даної проблеми знайшли своє відображення в статтях, надрукованих в зарубіжних журналах "Визвольний шлях", "Сучасність", "Український історик", "Тризуб", "Студентський вісник".

Радянська історіографія питання української державності майже не досліджувала. Причини цього полягали в тому, що вважалося, що ні української державності, ні української революції не могло бути, оскільки події в Україні були частиною загальноросійської революції. Враховуючи ці аспекти, слід зазначити, що історіографія даного питання надто обмежена. В 20-х роках в умовах розгортання процесу українізації історична наука ще мала, хоча й обмежені, можливості вільно висловлювати свою думку. Тону в публікаціях, в основному неунітарного характеру, більш зважено оцінювались події 1917-1918рр.⁷ На позицію більшовиків перейшли окремі члени Центральної Ради. Серед них М. Рафес, А. Річицький. Їх роботи були спрямовані на те, щоб пом'якшити критику політики Центральної Ради, показати об'єктивний стан речей.⁸

З кінця 20-х - початку 30-х рр. почала зникати

⁷ Иванов А. Центральна Рада и Киевский Совет в 1917-1918 годах // Летопись революции. - 1922. - № 1. - С. 9-15; Попов Н. Очерки революционных событий в Харькове от июня 1917 до декабря 1918 года // Там же. - С. 16-34; Петровский Г. Очерки Октябрьской революции в Донбасе // Там же. - С. 56-62; Квиринг Э. Екатеринославский Совет и Октябрьская революция // Там же. - С. 62-73.

⁸ Рафес М. Два года революции на Украине. - М., 1920; Річицький А. Центральна Рада від лютого до жовтня. Нариси з історії української революції. - Х., 1930.

об'єктивність у висвітленні подія 1917-1918рр. В роботах М. Воліна, М. Попова, М. Яворського було завершено формування антинаукової концепції, в якій Центральна Рада характеризувалась як буржуазна контрреволюційна націоналістична організація.⁹ Вся її державотворча політика розглядалась як антирадянська, і в'язку зв'язку як антинародна, націоналістична. Концептуально це положення було закріплено в "Нарисах історії Компартії України".

На цій основі базувалась вся наступна радянська історіографія. З кінця 40-х рр. вона поповнюється нескінченною кількістю великих і малих наукових робіт. Головні з них: А.В. Лихолат "Разгром буржуазно-националистической контрреволюции на Украине (1917-1922гг.)" (М., 1954), С.М. Короливський, М.Л. Рубач, Н.И. Супруненко "Победа Советской власти на Украине" (М., 1967), П.І. Гарчев "Червона гвардія України в боротьбі за створення і знищення Української Радянської держави" (К., 1983) та ряд інших.

Аналіз як радянської літератури, так і літератури українського зарубіжжя засвідчує, що протягом десятиліть не відбулося істотних змін в методології дослідження проблеми українського державотворення.

Тільки на початку 90-х рр. намітилися принципи зміни в концептуальному підході вітчизняних вчених до висвітлення історії Центральної Ради. Зокрема, наукові співробітники Інституту історії України НАН України видали ряд історичних зошитів з матеріалами військових, селянських і робітничого

⁹ Волін М. Історія КПС(У) в стислому нарисі. - Х., 1932; Попов Н. Очерки истории Коммунистической партии (Большевиков) Украины. - Х., 1931; Яворський М. Нариси з історії революційної боротьби на Україні. - Х., 1927; Його ж. Революція на Україні в її головніших етапах. - Х., 1928.

з'їздів, які відбулися в 1917р.,¹⁰ а також інші матеріали, які відображають події того періоду.¹¹

Позитивною рисою наукових праць сучасних вчених є активні дослідження різноманітних аспектів історії Центральної Ради.¹²

Проте, як свідчить історіографічний огляд, з різних причин історики досі не створили цілісного завершеного дослідження з проблеми формування Української держави доби Центральної Ради.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ: На основі аналізу і узагальнення опублікованих матеріалів і архівних джерел дослідити процес формування Української держави за доби Центральної Ради. Ця загальна мета конкретизується в наступних основних завданнях дослідження:

-проаналізувати процес створення Центральної Ради; визначити основні етапи її діяльності, характерні риси.

¹⁰ Гриценко А.П. Українські робітники на шляху творення національної держави СІ-Я Всеукраїнський робітничий з'їзд 11-14 (24-27) липня 1917 року. - К., 1992; Хніль І.В. Перший Всеукраїнський селянський з'їзд (28 травня - 2 червня 1917 року). - К., 1992; Шусь О.Я. Всеукраїнські Військові з'їзди. - К., 1992.

¹¹ Галенко О.І., Яневський Д.Б. Перший уряд демократичної України. - К., 1992; Хніль І.В. Український Національний Конгрес - з'їзд. 6-8 квітня 1917 року. - К., 1994; Яневський Д.Б. Маловідомі Конституційні акти України 1917-1920рр.. - К., 1991.

¹² Гаирецький Ю.М. Універсали - визначні віхи історії Центральної Ради // Український історичний журнал Сдалі - УІЖ. - 1991. - № 8. - С. 23-30; Копиленко О.Л. "Сто днів" Центральної Ради. - К., 1992; Миронець Н., Пивовар С. Мирний договір у Бресті - міжнародне визнання незалежності Української Народної Республіки // Розбудова держави. - 1993. - № 7. - С. 30-34; Романчук О. Ультиматум. - К., 1990; Солдатенко В.Ф. Становлення української державності і проблема збройних сил. Верезень 1917 - квітень 1918 року // УІЖ. - 1992. - № 5. - С. 38-51; № 6. - С. 26-40; № 7-8. - С. 24-39; № 12. - С. 4-19; Його ж. Чотири кроки у безвихідь. Центральна Рада і її Універсали // Радянська Україна. - 1990. - 19, 20 січня; Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія української Конституції. - К., 1993.

досягнення і слабкі сторони;

-встановити етапи трансформування Української Центральної Ради як державного органу України;

-показати становлення та діяльність її виконавчого органу - Генерального Секретаріату;

-дати науковий аналіз стану законодавчої діяльності Української держави;

-висвітлити зовнішню і внутрішню політику Центральної Ради.

МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДИСЕРТАЦІЇ базується на загальнонаукових принципах історизму і об'єктивності. В роботі використані загальнонаукові методи (історичний, логічний) та спеціально-історичні (проблемно-хронологічний, синхронний та метод паралелей). Методологічну основу дисертації становлять загальноприйняті принципи аналізу процесів суспільного розвитку, а також структурно-функціонального, діалектичного і конкретно-історичного аналізу.

ДЖЕРЕЛЬНУ БАЗУ ДИСЕРТАЦІЇ становлять документальні матеріали українських державних архівів. Насамперед, це документи Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), справи Центрального державного історичного архіву м. Києва (ЦДАІ), документи Інституту рукописів і Колекція листівок відділу стародруків і рідкісних книг Центральної наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського НАН України (СНБ ім. В.І. Вернадського НАН України).

Надзвичайно важливе значення для даного дослідження становить фонд 1115 ЦДАВО України - "Українська Центральна Рада" та фонд 1063 - "Рада народних міністрів УНР". Ці фонди зберігають протоколи засідань Центральної Ради, Малої Ради, а

також Генерального Секретаріату, проекти законів, закони, розпорядження, відозви, Універсали, прект Конституції УНР. Все це дає можливість прослідкувати процес формування Української держави.

Певний інтерес для висвітлення проблеми становить фонд 2581 - ЦДАВО України - "Генеральне Секретарство освіти Української Центральної Ради. Міністерство Народної освіти Української Народної Республіки". Фонд містить найже 300 справ, матеріали яких найже не використані сучасними дослідниками. Документи головної шкільної Ради дають уявлення про процес становлення системи національної освіти, про хід українізації учбових закладів України.

Другу групу джерел становлять збірники документів і матеріалів, опублікованих як в Україні, так і за кордоном.¹⁸ У більшості з них вишені директивні документи, насамперед, Конституція УНР, Універсали, закони, звернення, розпорядження, накази, програми українських політичних партій.

Суттєву роль в роботі над дослідженням проблеми державності відіграла третя група джерел - преса. Опрацьовано матеріали понад 40 газет різноманітного політичного спрямування. Важливу роль в процесі дослідження відіграли газети "Нова Рада", "Вісті з Української Центральної Ради", "Вісник Генерального Секретаріату", "Народна воля", "Робітнича газета", "Киевская мысль", "Киевлянин" та інші.

¹⁸ Вивід прав України. Документи і матеріали до історії політичної думки. - Нью-Йорк, 1964; Національні відносини в Україні у ХХ столітті. Збірник документів і матеріалів. - К., 1994; Конституційні акти України 1917-1920рр.. Невідомі Конституції України. - К., 1992; Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті. Документи і матеріали. Т. I. - Мюнхен, 1983; Українські політичні партії кінця ХІХ - початку ХХ століття. Програмні і довідкові матеріали. - К., 1993.

В дисертації використано ненеурні джерела, спогади активних діячів Центральної Ради.¹⁴ Важливим джерелом для дослідження проблеми були також щоденники гродаських діячів того часу.¹⁵

НАУКОВА НОВИЗНА ДИСЕРТАЦІЇ. Здійснена спроба глибше і повніше, ніж це було зроблено раніше, проаналізувати причини та умови створення Української держави. Тут знайшли відображення не достатньо вивчені, або такі, які ще не стали предметом уваги істориків, аспекти даної проблеми. Вперше цілісно досліджується законодавча діяльність Центральної Ради, її зовнішня і внутрішня політика.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ полягає в тому, що його результати можуть бути використані в цілеспрямованій діяльності по розвитку і утвердженню української державності, в сфері управління соціальними процесами, при обґрунтуванні програм політичної діяльності різними політичними партіями і рухами, в практичній діяльності гродаських організацій та державних установ по формуванню суспільно-політичного мислення та історичної і національної свідомості народу.

Положення та висновки даної роботи можуть бути використані при підготовці історичних, політологічних та

¹⁴ Грушевський М. Спомини // Київ. - 1989. - № 9. - С. 108-149; № 10. - С. 122-158; Григорієв Н. Весна української революції. Спогади учасника. Частина II. - Львів 1938; Його ж. Спогади Руїника. Як ми руйнували тюрму народів, а будували свою хату. - Львів 1938; Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920рр.). Частина I-IV. - Львів, 1923; Ковалевський М. При джерелах боротьби. Спомини, враження, рефлексії. - Інсбрук, 1960; Затонський В. Уривки спогадів про українську революцію. - Х., 1926; Антонов-Овсієнко В. Записки о гражданской войне. - Х., 1930; Чикаленко Є. Уривки з моїх споминів за 1917 рік. - Прага, 1932.

¹⁵ Винниченко В. Щоденник (1911-1920рр.). - Нью-Йорк, 1980; Чикаленко Є. Щоденник (1907-1917рр.). - Львів, 1931.

юридичних праць як узагальнюючого характеру, так і з конкретних проблем української державності, при розробці лекцій та спецкурсів.

АПРОБАЦІЯ ТЕМИ. Дисертація обговорювалась на засіданні кафедри новітньої історії України Київського університету імені Тараса Шевченка.

Основні положення і висновки дослідження знайшли відображення в авторських публікаціях, доповідях і повідомленнях на конференціях: "Українська державність: історія і сучасність" (Київ, січень 1993), "Історія українського народу" (Київ, травень 1994), "Православ'я і культура: історія і сучасність" (Полтава, червень 1994), "Відродження України: проблеми і перспективи" (Кіровоград, 1993), "Духовні витoki Поділля: творці історії краю" (Скан'янець-Подільський, вересень 1994), а також в першій заочній науковій конференції з питань генеалогії і біографіки, присвяченій 160-річчю з дня народження О.М. Лазаревського, круглому столі "Проблеми соборності України в ХХ столітті" (Київ, січень 1994).

У ВСТУПІ обґрунтовується актуальність теми, показано ступінь наукової розробки проблеми, визначено методологічні основи дослідження, мету і завдання дисертації, розкривається теоретичне і практичне значення роботи, подається характеристика джерел, відображена апробація результатів дослідження.

В першому розділі дисертації "Утворення Української Центральної Ради. Консолідація сил" досліджуються соціально-економічні процеси в Україні на початку 1917р., розкриваються обставини і причини створення Центральної Ради.

Дається послідовний виклад першого (організаційного) етапу її діяльності.

Дисертант обґрунтовує тезу про концепцію української національної революції, яка включає в себе: 1) українське національне відродження і запровадження української державності і 2) соціальні перетворення на користь української людності.

Автор аналізує положення програм українських політичних партій, а також резолюції та постанови їх з'їздів щодо державного будівництва. Особлива увага в дисертації зосереджена на характеристиці двох партій - Українській соціал-демократичній робітничій партії (СУСДРП) і Українській партії соціал-революціонерів (УПСР), які відіграли провідну роль у діяльності Центральної Ради.

Важливе місце в роботі відводиться Українському Національному Конгресу, який став етапним для першого періоду функціонування Центральної Ради. Тоді були закладені теоретичні засади побудови української державності, а також визначений політичний курс - широка національно-територіальна автономія в складі Російської федеративної республіки.

В розділі розглядаються також всеукраїнські селянські та військові з'їзди, які мали суттєве значення для консолідації національних сил. Істотну роль ці з'їзди відіграли і в формуванні соціальної бази Центральної Ради, а також її кількісного та національного складу. Автор погоджується з думкою М. Шаповала (український соціолог), що середньостатистичним членом Центральної Ради був український селянин, а середньостатистичним членом Виконавчого Комітету (спізніше - Мала Рада) - інтелігент. Виходячи з цього, слід

ІНД. В. Сербан
АН України

зазначити, що соціальну базу Центральної Ради становили, в першу чергу, селяни, військові (більшість з них вихідці з села), а також інтелігенти.

Автор зазначає, що період становлення Центральної Ради характеризується тим, що її діяльність була спрямована на знищення своїх позицій в політичному житті України. Під кінець цього періоду Центральна Рада з ніської гронадської організації перетворилась в такий орган, який став не лише фактично, але й юридично на чолі українських національних сил.

В другому розділі "Початок творення державних органів управління" особлива увага спрямовується на стосунки Центральної Ради і Тимчасового уряду.

"Українське питання" було в центрі уваги Тимчасового уряду впродовж всіх місяців його існування. Дати згоду на автономію він не бажав, втратити Україну не входило в його плани. Першим кроком і одночасно першою перемогою на шляху відродження Української держави став І-й Універсал Центральної Ради, який проголосив, що "однині своє життя будено творити самі".

В розділі автор концентрує увагу на такому важливому етапі у взаєностосунках між Тимчасовим урядом і Центральною Радою, як переговори, що відбулися в кінці червня. Їх наслідком став компроміс у вигляді II-го Універсалу і Постанови Тимчасового уряду.

Прийняття I-го Універсалу, проблеми у стосунках з російським урядом вимагали від Центральної Ради створення виконавчого органу. Ним став Генеральний Секретаріат. Його створення було важливим кроком у державотворчій політиці Центральної Ради.

Важливе місце у розділі відводиться питанню формування і складу Генерального Секретаріату. Аналізуючи перші чотири склади, приходимо до висновку, що формувались вони за партійним принципом, на 80 відсотків перевага віддавалась одній політичній партії. Так, у першому складі Генерального Секретаріату більшість становили члени УСДРП.

Під час затвердження Генерального Секретаріату він не мав задалегідь виробленого і затверженого плану роботи. Не чітко були окреслені і функції його секретарів. Першим програмним документом стала Декларація Генерального Секретаріату від 27-го червня 1917р. Це була своєрідна програма дій. Автор аналізує Декларацію, показує її позитивні і негативні сторони, дає свою оцінку.

В розділі значна увага відводиться аналізу документів. Так, II-й Універсал закріпив Статут Генерального Секретаріату як крайового органу виконавчої влади, але одночасно зазначав фактичну відмову від реалізації автономії України до скликання Установчих Зборів. Залишились нерозв'язаними питання кордонів України і компетенції Генерального Секретаріату, тощо.

Функції Генерального Секретаріату мав визначити Статут Найвищого Управління Україною. Делегація Генерального Секретаріату, яка прибула до Петрограда з метою затвердження Статуту Тимчасовин урядом, своєї мети не досягла. 4-го серпня 1917р. Тимчасовий уряд опублікував повідомлення про відхилення пропозицій України. І замість Статуту затвердив "Тимчасову Інструкцію для Генерального Секретаріату Тимчасового уряду на Україні". Інструкція, по суті, повністю перекреслювала досягнуті під час переговорів результати. Хоча юридично вона визнавала Україну, однак при цьому обмежувала всі її права, а

виконавчий орган Центральної Ради вважала органом Тимчасового уряду.

Впродовж всього розділу автор намагається показати боротьбу Центральної Ради за втілення в життя національно-територіальної автономії України.

Боротьба за національно-територіальну автономію і проголошення Української Народної Республіки стали лейтмотивом третього розділу дисертації "Політична та організаційна еволюція українського державотворення на шляху до проголошення Української Народної Республіки."

Важливим кроком у розвитку федералістичної ідеї став З'їзд Народів, який ще більше сконсолідував сили навколо ідеї федерації. Теоретичні доповіді, рішення та резолюції З'їзду стали підґрунтям для запровадження федералістичного ладу.

Повалення центрального уряду історично поставило Центральну Раду перед необхідністю взяти державну владу в свої руки. 7-го листопада 1917р. на засіданні Малої Ради було прийнято III-й Універсал. Основні засади, які визначали новий державно-правовий статус України, зводились до таких: Україна стає Народною Республікою, не відділяючись від республіки Російської, яка в свою чергу повинна стати "федерацією рівних і вільних народів".

Дисертант акцентує увагу на розв'язанні Центральною Радою територіального питання і закріпленні території України в юридичних документах, зокрема, в III-му Універсалі.

В розділі значна увага приділена заходам Центральної Ради по створенню єдиного демократичного уряду. Автор робить висновок, що, концентруючи свої сили на розв'язанні цієї проблеми, діячі Центральної Ради занедбали свої власні

державні проблеми.

На основі аналізу архівних матеріалів, офіційних документів, газетних публікацій та споминів учасників тих подій показано причини і суть конфлікту Раднаркону і Центральної Ради. Дисертант зазначає, що події грудня 1917р. стали тим моментом, коли реформаторство, еволюційність, як стратегія і політичний курс Центральної Ради, увійшли в безпосереднє зіткнення з своїм антиподом - іншою альтернативною соціально-політичною орієнтацією, що сповідувала рішучу відмову від панівних на той час принципів суспільного устрою і проклала собі дорогу, незважаючи на державні кордони. Іманентною цій корінній загальній протилежності двох підходів виявилась і відмінність у поглядах на національно-державне творення. Таким чином, на кінець грудня 1917р. в Україні, по суті, існували дві державні структури - Українська Народна Республіка, проголошена Центральною Радою 7-го листопада 1917р., і Українська Радянська Соціалістична Республіка (офіційна назва УНР), проголошена більшовиками у грудні 1917р.

В розділі дисертант акцентує увагу на тому, що з проголошенням УНР, Центральна Рада розпочинає активну законотворчу діяльність.

Характерною рисою цього періоду є початок зовнішньополітичної діяльності. В кінці грудня Франція і Англія визнали Центральну Раду.

Враховуючи реальні історичні умови, автор зазначає, що державність України на той момент виникла не як безпосередній наслідок широкого національного руху, а як природна реакція на розпад центральної влади Російської імперії, як засіб

запобігти внутрішній усобиці, різні, занепаду.

Четвертий розділ "Державотворчі процеси в умовах незалежної Української Народної Республіки" автор розпочинає з аналізу питання про соборність Української держави, його витоки і історію. Здійснено екскурс в історію, показано, як питання соборності і кордонів розглядалось діячами Центральної Ради з березня по грудень 1917р. І тону, коли делегація Центральної Ради прагнула взяти участь у мирних переговорах у Бресті, Центральна Рада ставила за мету вихід на міжнародну арену, утвердження її як суб'єкта міжнародного права, підписання демократичного миру без анексії і контрибуцій, який забезпечив би об'єднання усіх українських земель в єдиній державі.

Аналізуючи розвиток подій, автор робить висновок, що початок війни з Радою Народних Комісарів, також участь у мирних переговорах штовхнули керівників Української Народної Республіки до акту, вимушеного обставинами, але не зумовленого власне національно-визвольним рухом, - до проголошення самостійності України.

Дисертант показує, як неоднозначно у суспільстві сприйняли появу IV-го Універсалу. Зокрема, детально аналізуються позиції провідних політичних партій - українських есерів і соціал-демократів, а також окремих політичних діячів. Однак, проголошення самостійності надало якісно новий статус Українській державі. Вона стала незалежною, самостійною і отримала ще одну ознаку державності - суверенітет.

В розділі дається детальний аналіз законодавчої діяльності Української Народної Республіки. Досліджуються такі важливі документи, як "Закон про національно-територіальну

автономію", "Закон про громадянство в УНР", "Земельний закон", "Закон про національну армію", "Закон переводу до українського флоту", "Закон про герб та прапор України" та цілий ряд інших. Винцем законодавчої діяльності Центральної Ради було прийняття 29-го квітня 1918р. Конституції УНР.

Дисертант обгрунтовує тезу про те, що широкі виборчі кампанії, які проводились тричі в умовах війни, були також суттєвими елементами державотворення.

Державотворча політика Центральної Ради заклала значний фундамент у побудові Української незалежної держави.

В висновках підведені підсумки дослідження, сформульовані узагальнюючі висновки і основні положення, що й виносяться на захист:

Поєднання національно-визвольного руху та революційних соціально-економічних перетворень в українській національно-демократичній революції 1917-1918рр. поставило на її чолі українських соціал-демократів і соціал-революціонерів.

Виноги національно-визвольного руху зумовили постановку ними питання про національно-територіальну автономію України в складі федеративної Російської республіки. Члени Центральної ради вважали, що тільки національно-територіальна автономія спроможна забезпечити потреби українського і всіх інших народів, що живуть в Україні. Ствердження такої автономії уявлялось українськими соціалістами в перспективі і пов'язувалося з революційно-демократичною формою державності в наштабах всієї колишньої царської Росії.

Створення Української Центральної Ради було не тільки результатом співробітництва всіх українських політичних партій і впливових організацій, а й виразним проявом існування

української нації.

Центральна Рада стала ядром консолідації українських політичних сил і ареною їх протистояння.

Діяльність Центральної Ради була серцевиною процесу утворення Української держави.

Українська Центральна Рада в своєму державотворчому процесі пройшла наступні етапи: 1) організаційний (березень - червень 1917р.), 2) автономно-федералістичний (червень - листопад 1917р.), 3) самостійницький (грудень 1917р. - квітень 1918р.).

Створення виконавчого органу влади - Генерального Секретаріату і початок його діяльності перевели Центральну Раду зі сфери теоретичного вирішення питань, гасел і промов в царину щоденної практичної творчої роботи.

Українська національна державність 1917 - 1918рр. знайшла своє конкретне втілення в Українській Народній Республіці періоду Центральної Ради. Українська Народна Республіка (20 листопада 1917р. - 29 квітня 1918р.) за своєю формою була республікою парламентського типу. Її сутність повністю відповідала характеру і завданням української революції. Українська Народна Республіка мала всі атрибути суверенності, була національною державою.

Основні результати дослідження знайшли своє відображення в публікаціях автора:

1. М.С. Грушевський: етапи формування української державної ідеї // Розбудова держави. - 1994. - № 3. - С. 60-64. (в співавторстві).

2. Сторінки національної політики Української Центральної Ради: З'їзд Народів // Навчально-виховний процес в середній та вищій школі: проблеми, пошуки, перспективи. Збірник наукових праць. Випуск 2. - Умань, 1994. - С. 24-28. (в співавторстві).

3. До питання соборності українських земель в добу Центральної Ради // Проблеми соборності України в ХХ столітті. - К., 1994. - С. 57-62.

4. Православ'я за доби Центральної Ради // Православ'я і культура: історія і сучасність. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. 16-18 червня 1994р. - Полтава, 1994. - С. 72-75.

5. Дмитро Дорошенко - визначний діяч національно-визвольних змагань в Україні // Перша заочна наукова конференція з питань генеалогії і біографіки, присвячена 160-річчю з дня народження О.М. Лазаревського. Тези повідомлень. - Вінниця, 1994. - С. 37-38.

6. Ничипір Якович Григорієв (Гр.Нам) (1883-1953) // Духовні витоки Поділля: творці історії краю. Частина I. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 9-11 вересня 1994р. н. Кам'янець-Подільський. - Хмельницький, 1994. - С. 40-43.

7. Історичний нарис літературної діяльності К.С. Буревія // Відродження України: проблеми і перспективи. Тези Всеукраїнської теоретичної конференції. Випуск I. Проблеми духовності людини. - Кіровоград, 1993. - С. 30-31.

Бевз Т. А. Формирование Украинского государства в период
Центральной Рады (март 1917г. - апрель 1918г.)

Диссертация на соискание ученой степени кандидата
исторических наук по специальности 07.00.01 - история Украины.

Киевский университет имени Тараса Шевченка, Киев, 1995.

В диссертации рассматриваются основные направления
становления и главные тенденции формирования институтов
власти в Украине в период с марта 1917г. по апрель 1918г.
Дается всесторонняя характеристика деятельности высшего
законодательного органа Украины - Центральной Рады,
исполнительного органа - Генерального Секретариата (Совета
Министров), показаны сложность и противоречивость процесса
создания Украинского государства.

Bevz T. A. Forming of the Ukrainian state during the
period of Central Rada (march 1917 - april 1918)

Thesis on competition for academic degree of Candidate of
History on specialty 07.00.01 - the history of Ukraine.

Taras Shevchenko University, Kyiv, 1995.

In this research paper we're looking through the
principal directories of the becoming and main tendencies in
forming of the institutions of governing in Ukraine in period,
march 1917 - april 1918. The widespread and deep
characteristic of activities of the Ukrainian Legislative Body
- Central Rada, Executive Body - General Secretariat (Council
of Ministers) is given, complicity and contradictority of
process of creating the Ukrainian state are shown.

Ключові слова: держава, автономія, федерація, республіка,
Центральна Рада, Генеральний Секретаріат, Універсали.

Підп. до друку 20.11.95 Формат 60×84^{1/16}. Папір
друк. № 2. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 130.
Умовн. фарбо-відб. 1,50. Облік-вид. арк. 10
Тираж 100. Зам. № 5-1987.

Фірма «ВІПОЛ»
252151, Київ, вул. Волинська, 60.

69.907

AB 33.529